

Yahudi Monoteizmi ve Hristiyan Tanrısı

N. M. L. Nathan*

(Çev.: Mehmet Ata AZ**)

Özet: Bazı Hristiyanlar, İsa ile ilgili olarak birden fazla ilahî kişiliğin var olduğunu ima eden doktrin ile Tanrı'nın, sadece tek bir ilahî kişiliğin var olduğu anlamındaki monoteizmi Yahudilere vahyettiği şeklindeki doktrini birleştirmişlerdir. Hristiyanların tutarlılığa ulaşmada birinci doktrin yerine ikinci doktrinden vazgeçmelerinin daha az sorunlu olacağını öneriyorum.

Giriş:

Geleneksel Hristiyanlığa bir itiraz: Söz konusu bu itiraz, Yahudilere ilişkin doktrin ile uyuşmayan İsa ile ilgili doktrini destekler. Yahudilerin monoteizmi ve inancı ile ilgili doktrin, seven ve dünyanın mutlak kudretli yaratıcısı olan sadece tek bir ilahî kişinin veya bilinçli failin bulunduğu ile ilgilidir. Yahudilere monoteizmi vahyeden de bu tür bir Tanrı'dır. Oysa İsa hakkındaki doktrin üç boyutludur. İsa'nın sadece bir kişiliği; teslisin ikinci şahsı olan varlık öncesi Söz ile özdeş olan bir kişiliği vardır. İncil'de tanımlanan İsa ve Baba arasındaki ilişki, kişinin kendisi ile olan ilişkisi değildir, aksine bir kişiliğin bir diğer kişilik ile olan ilişkisidir. Vahyedilen şey doğru olduğundan, Yahudi doktrini gerçekte sadece tek bir ilahî kişiliğin varlığını zorunlu kılmaktadır. Oysa İsa hakkındaki üç boyutlu doktrinden hareketle, Baba ve Söz iki farklı kişilik olmaktadır; dolayısıyla da birden fazla ilahî kişiliğin bulunduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı, İsa hakkındaki doktrin, Yahudiler hakkındaki doktrin ile uyuşmamaktadır.

Söz konusu bu itiraz, cevaplanabilir. Bir Hristiyan, Tanrı'nın, Yahudilere tek bir ilahî kişiliğin bulunduğunu vahyettiğini inkar ederek sadece tek bir ilahî kişiliğin kendini Yahudilere vahyettiğini kabul ede-

* Department of Philosophy, University of Liverpool, Liverpool L69 3BX

** Araş. Gör., Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Felsefesi Anabilim Dalı

bilir. Bu bağlamda bir Hristiyanın tutarlı olmayı sürdürmesi, İsa hakkındaki üç boyutlu doktrinin bazı unsurlarını inkar etmesinden daha az sorunlu görünmektedir. Makalenin son iki bölümünde bu önermeyi geliştireceğim. Bir kimse, tam teslis ile bir Hristiyanın, Yahudilik hakkındaki şu doktrini reddetmesi gerektiğini düşünebilir: İsa hakkında üç farklı görüşü barındıran doktrin ile uyumlu olan kendi içinde tutarlı bir Teslis bulunurken, sadece tek bir ilahî kişiliğin varlığı ile uyumlu olan kendi içinde tutarlı bir Teslis bulunmamaktadır. Konuya bu tür bir düşünceyi reddetmekle başlıyorum.

Teslisçilik

Teslisçiler, üç ilahî şahıstan oluşan sadece tek bir Tanrı'nın olduğuna inanırlar. Söz konusu olan bu tek Tanrı, bir kişilik, bilinçli bir fail midir? Bu şahıslar kişilikler midirler? Bazı Teslis teorileri bu tür sorulara cevap vermezler. Bu tür sorulara cevap veren teoriler de, ya sadece tek bir ilahî kişiliğin bulunmasını ya da bu tür bir önermenin nefyini gerekli görürler. Nefyi gerektiren farklı Teslis teorilerinin, çelişkiden uzak olduklarını ve İsa ile ilgili üç farklı görüşü barındıran doktrin ile uyumlu olduklarını varsayıyorum. Aynı şekilde, hem sadece tek bir ilahî kişiliğin varlığını gerektiren hem de çelişkiden arı olup Yahudi monoteizmiyle uyumlu olan en az bir teori bulunduğunu var sayıyorum. Kendi içinde tutarlı bir Teslis'in gerekliliği, İsa hakkındaki üç boyutlu doktrin ile Yahudi doktrini arasında seçim yapabilmek için yeterli değildir. Ayrıca, Ortodoksluk'un gerekliliğine ne demeli? Ortodoksluğun Teslis hakkındaki teorisi tek-kişilik teori türlerinden biri mi olmalı? Ortodoksluk, bu üç ilahî kişilikten birinin kendini Yahudilere vahyettiği iddiasını yadsıyor mu? Bu tür sorular göz ardı edilecektir.¹

Teslisin bazı teorileri tek-kişilik teori türlerinden değildir. Bu teoriler ya ilahî kişiliğin olmadığını ya da birden fazla ilahî kişiliğin var olduğunu söylemektedirler. Birden fazla ilahî kişiliğin var olduğunu söyleyen teorilerin bazıları, Teslisteki üç şahıstan her birinin, birbirinden farklı ilahî kişilikler olduğunu belirtmektedir. Eğer belirttikleri gibi ise,

nasıl oluyor da birbirinden farklı şahıslar tek bir Tanrı ile ilişkili olabiliyor. Bu tür bir soruya şu ana kadar farklı cevaplar verildiği gibi bundan sonra da farklı cevaplar verilebilir. Tıpkı, “Tanrı bu üç şahsın müşterek sevgisidir”, “Tanrı şahısların, biricik ve tekleşmiş çokluğundan ibaretir”, “Tanrı, şahıslar tarafından paylaşılan ortak ilahî bir mahiyettir”, “Tanrı, söz konusu bu üç şahıstan müteşekkildir”, “Aynı zamanda Tanrı, geçici olarak genişlemiş aynı yapının birer parçası anlamında üç şahsa bölünmüş olup, üç şahsın her biri ile özdeşir”, “Tanrı, şahıslarla ilişki içerisinde olan bir cevherdir, tıpkı bölümlere ayrılmış insan beyninin, farklı merkezlere ayrılmış bilinç ile ilişki içerisinde olması gibi.”²

En azından bu cevapların bazıları, İsa ile ilgili üç boyutlu doktrin ile uyumlu olan Teslisin, kendi içinde tutarlı teorilerine imkan tanımaktadır. Mesela, her üç şahsın birbirinden farklı ilahî kişilikler olduğunu, Tanrı'nın da bu üç şahsın biricik ve tek birleşimi olduğunu söyleyen teorinin herhangi bir tutarsızlığı yoktur. Aynı şekilde, her üç şahsın farklı ilahî kişilikler olduğunu, Tanrı'nın, şahıslar tarafından paylaşılan müşterek ilahî bir mahiyet olduğunu söyleyen teorinin de bir tutarsızlığı yoktur. Görüldüğü üzere, son iki teori, İsa ile ilgili olan üç boyutlu doktrin ile uyumludur. Üç boyutlu doktrin, sadece İsa'nın kişiliğinin Söz ile özdeşliğini ve bir kişilik olan Baba'nın Söz denilen kişilikten farklı olmasını gerektirmektedir. Bu gereklilik, şahıslardan her birinin farklı ilahî kişilikler olduğunu söyleyen herhangi bir Teslis teorisince mümkün görülmemektedir.³

Teslisin tek-kişilik teorileri, tek bir ilahî kişiliğin var olmasını gerektirmektedir. Sadece tek bir ilahî kişiliğin veya bilinçli bir failin var olduğu, seven ve alemin mutlak kudretli yaratıcısı olan, Yahudi monoteizmi ile uyumlu ve çelişkiden arı olan tek-kişilik bir teori var mıdır? Bir kimse, Yahudi monoteizminin kendi içinde tutarsız olması nedeniyle, kendi içinde tutarlı olan bir Teslis teorisi Tanrısının, Yahudi monoteizminin Tanrısı ile özdeşleştirilemeyeceğini söyleyebilir. Bu tür bir monoteizmin Tanrısı alemin yaratılmasından önce var olmuş olabilir. Oysa bu Tanrı, seven, zati olarak sevendir. Zati olarak seven olmak yalnız olmamayı gerektirir. Zati olarak seven varlık, sevmeksizin var

olamaz. Ayrıca zati olarak seven bir varlık, sevecek biri ya da bir şey olmaksızın sevemez. Bu ise beni şüpheli bir argümana götürmektedir ki bu argüman, henüz yaratmadığı ama ilerde yaratacağını bildiği alemi seven Tanrı'nın yalnız olan bir Tanrı olmayabileceği şeklindeki muğlak bir argümana götürür.⁴

Leftow, Yahudi monoteizmi ile uyumlu olan bir tek-kişilik Teslis teorisini önermiştir.⁵ Söz konusu teori, etkili bir şekilde, Tanrı'nın bir kişilik olduğunu ve Teslisteki şahısların da Tanrı'nın tek bir yaşamının üç farklı bölümündeki aynı kişilik olduklarını belirtir. "Tanrı, kendi yaşamını aynı anda üç farklı boyutta yaşar. Yaşamında vuku bulan hiçbir olay ne birden fazla boyutta vuku bulmakta, ne de bir boyut bir diğerini takip etmektedir. Tanrı, birinde Baba'nın yaşamını, birinde Oğul'un yaşamını ve diğerinde de Kutsal Ruh'un yaşamını yaşar."⁶ Leftow, bununla neyi kast ettiğini ifade etmek için "zaman yolcusu" analojisini kullanır. Bizim zamanımızın belirli ve aynı anındaki zaman yolcusu olan (Jane), geçmişe yönelik yaptığı bir kaç yolculuğun sonucu olarak, farklı olmak ile birlikte birbirine çok yakın yerlerde bulunur. Normal durumda olduğu gibi, birinin bir diğerinin arkasından geliyormuş gibi görünen yaşamının bir bölümü, bizim zamanımızda, biri bir diğerini takip etmek yerine aynı anda vuku bulmaktadır. Jane, tekrarlanan bir zaman boyutunun parçasıdır. Onun boyutunda olan hiç kimse işe gelmediğinden Jane zaman yolculuğuna indirgenmiştir. Bizim tam olarak gördüğümüz zaman boyutunu, Jane hemen bir önceki geçmişe zaman yolculuğunu tekrarlayarak oluşturmaktadır. Yer aldığı her bir farklı boyutta, aslında kendisi olan solundaki kıza her zaman yaptığı üzere espri yapmaktadır. Jane, yaşamının kısa bir bölümünü aynı anda farklı boyutlarda yaşar. Aynı şekilde Tanrı da, tüm yaşamını aynı anda üç farklı boyutta yaşar.

Söz konusu olan üç farklı-boyut teorisi kendi içinde tutarlı bir teori midir? Tutarlıdır, en azından aşık bir şekilde tutarsız değildir. Bir ve aynı olan bir kişiliğin, yaşamının bir bölümünü aynı anda birbirinden farklı boyutlarda yaşadığını ve bir boyutta yaptığını, eş zamanlı olarak diğer bir boyutta yapmadığını farz etmek, açık bir tutarsızlık değildir. Tıpkı, Jane bir boyutta espri yaparken, aynı anda diğer boyutta espri

yapmak yerine, yapmış olduğu espriyi dinlediğini farz etmenin aşık bir şekilde tutarsız olmaması gibi. Tek bir kişiliğin yaşamındaki farklı aşamalarının olağan zamandakinden farklı olarak, normal olmayan şekilde bölündüğünü varsaymak açık bir çelişki değildir. Tüm zamanlarda var olan söz konusu tek-kişiliğin, tüm yaşamını, aynı anda üç farklı boyutta, son andan bir önceki ana dönecuk şekilde zaman yolculuğu yaparak ya da zamanın sonsuz geleceği var ise farklı şekillerde yaşadığını farz etmek açık bir tutarsızlık değildir. Aynı şekilde, zamansız bir kişiliğin tüm yaşamını birbirini takip etmeyen üç boyutta yaşadığını farz etmek de açık bir tutarsızlık değildir.

Leftow'un üç-boyutlu teorisi, Yahudi monoteizmi ile uyumlu olup kendi içinde açık bir şekilde tutarsız değildir. Yahudi monoteizmi ile uyumlu, daha açık bir şekilde kendi içinde tutarlı olan bir tek-kişilik teorisi var mıdır? Sanırım, psikolojik analoginin yardımı ile düzenlenebilecek bir teori vardır.

Bu bağlamda bir kimse, *"Zihnin kendisinde teslisin bir tür tasavvuru, ikinci olarak zihindeki teslisin kendisi ile ilgili ürünü ve kavramları olan bilgisi ve üçüncü olarak da sevgi vardır. Söz konusu bu üçü, bir ve aynı cevherdir."* diyen yazan Augustene'yi düşünebilir. Eğer buradaki "zihin" bir kişilik ve Baba'ya kıyas ise, bu ifade, teslisin tek-kişilik teorisini önermektedir. Aynı şekilde, insan fillindeki üçlü unsur ile teslis arasında kıyası sağlayan tek-kişilik teorisinin düzenlenmesi de mümkündür. John'un, algılamış olduğu kırmızı renge odaklandığını, kapı tokmağını kaldırmakta güçlük çektiğini veya yuvarlanan bir portakalın masanın eşiğine varmadan durmasını irade ettiğini farz et. Eğer bulunduğu durumu tahlil ederse veya daha sonra bu durumu hatırlarsa, kendisi ile içinde bulunduğu niyetsel durum arasında bir aracı bulunduğunun farkına varacaktır. Ontolojik olarak hem kendisine hem de niyetsel durumuna bağlı olan ama hem kendisinden hem de niyetsel durumdan farklı olan bir iradesel-aracının varlığından haberdar olacaktır. Söz konusu bu aracı unsura güç diyebiliriz.

Husserl'i takip ederek, John'ın niyetsel durumunun mahiyetinin, ontolojik olarak kendisine bağlı olmasına rağmen kendisinden farklı

olduğunu da söyleyebiliriz. Onun niyetsel durumun içeriği, onun niteliğinden veya modundan ve daha sonraları onun egosu olarak adlandırıldığı şeyden farklı olarak, Husserl'in daha önce söylemiş olduğu onun maddesidir.⁷ Bir kimse, Teslisin, Baba'nın fiilinde vuku bulan şeyin şu tür bir üçlü durum olduğunu söyleyebilir: Baba, bir kişilik veya bilinçli bir faildir; Söz, Baba'nın niyetsel durumunun mahiyetidir; Kutsal Ruh da, kişilik olan Baba ile mahiyet olan Söz arasında aracı olan güçtür.

Bu Üçün ağlamasını yakaladı,
Ezeli zilin sonsuzluğunu,
Konuşan, Konuşulan, Konuşma

Eğer Tanrı, Teslisin tamamı ile özdeşleştirilirse, tek-ilahî kişilik teorisi ortaya çıkar. Fakat söz konusu bu tek-kişilik teori, Yahudi monoteizmi ile uyumlu değildir: Tanrı, Teslisin tamamı olması ve yalnız ve tek ilahî kişiliğin Baba olması durumunda, Yahudi monoteizminin aksine, söz konusu bu tek ilahî kişilik Tanrı değildir.

Kişilik, güç ve mahiyet üçlüsünü tekrar düşünelim. Tek-kişilik teorisi, bu tür bir üçlemede Tanrı'nın bir kişilik olduğu ve şahısların da üçlemenin belirli üyeleriyle özdeşleştirilmesi olarak değil de, bu tür bir üçlemedeki üyeler arasında bulunması ve bulunmaması gerçeğinden hareketle oluşan mantıksal bir yapı olarak geliştirilebilir. Baba'nın var olduğunu söylemek, üç üyesi olan bir üçlemede, bir şekilde üyelerden birinin diğer iki üyeyi nedenleyerek onlara mevcudiyet kazandırdığı, diğer iki üyenin ona mevcudiyet kazandırmak için onu nedenleyemediği bir üçleme üyesinin var olduğunu söylemek demektir. Sözün var olduğunu söylemek, üçlemenin sadece bir üyesi tarafından nedenlenerek mevcudiyet kazanan ve geriye kalan üyeyi de nedenleyerek var eden bir üyenin var olduğunu söylemektir. Kutsal Ruh'un var olduğunu söylemek ise, üçlemenin diğer iki üyesi tarafından nedenlenerek mevcudiyet kazanan ama diğer iki üyeye varlık kazandırmak için onları nedenleyemeyen bir üyenin var olduğunu söylemektir. Teslisin bu tür ilişkisel teorisinde sadece tek bir ilahî kişilik vardır ki, o da Tanrı'dır. Hem çe-

lişkiden uzak olan hem de Yahudi monoteizmi ile uyumlu olan teori, tek-kişilik teorisi.

İsa Hakkındaki Üç Boyutlu Teori

Bir Hristiyan, İsa hakkındaki üç boyutlu doktrin ile Yahudi monoteizminin Tanrı tarafından kendilerine vahyedildiğine ilişkin doktrini kabul ettiği takdirde tutarsızlığa düşmekten kendini alıkoyamaz. Bu bölümde, bir Hristiyan için üç boyutlu doktrini kabul etmemesinin tutarlılığı sürdürmede ne kadar sorunlu olduğunu göstereceğim. Gelecek bölümde de, Yahudiler hakkındaki doktrin reddinin aslında çok da sorunlu olmayabileceğini önereceğim.

Yahudiler hakkındaki doktrin ile uyumsuzluktan uzak olan üç boyutlu doktrine bir itirazın bulunduğunu söyleyebilirsiniz. Üç boyutlu doktrin bir birleşimdir: (i) İsa'nın sadece tek bir kişiliği vardır; ve (ii) İsa'nın, varlık öncesi Söz ile özdeş olan bir kişiliği vardır; ve (iii) İncil'de tanımlanan İsa'nın Baba ile olan ilişkisi, bir kişiliğin kendi ile olan ilişkisi değil, aksine bir kişiliğin bir diğer kişilik ile arasında bulunan bir ilişki türüdür. (i) veya (ii) önermeyi, buna bağlı olarak da birleşimi reddetmek için gerekçe şu olabilir: Herhangi bir ilahî kişilik hem mükemmel hem de özsel olarak âlimdir. Eğer İsa'nın sadece bir kişiliği var ise ve söz konusu kişilik de ilahî ise bu durumda O, zati olarak hem mükemmel hem de âlimdir. Bununla birlikte İsa, çölde geçirmiş olduğu kırk günlük süre zarfında, belki Getsamani'de de kandırılmıştı. Tevrat 4:44'e göre, gerçekte "bizim sınanmamız gibi O da tam anlamıyla sınanmıştı". Oysa, zorunlu olarak hem mükemmel hem de âlim olan varlık sınanamaz. O halde nasıl sılandı? Zorunlu bir şekilde, sadece S' nin A'yı yapması yanlış ise S, t zamanda A ile sınanır. Ve zorunlu bir şekilde, sadece t zamanda S'nin A ile sınanacağını bilmiyorsa, S, t zamanda A ile sınanır. Fakat S mükemmel bir varlık ise ve S'nin A'yı yapması yanlış ise, bu durumda, S, A'yı yapmayacaktır. Eğer S, A'yı yapmayacaksa ve S, t zamanda âlim ise bu durumda S, A'yı yapmayacağını bilir. Bundan dolayı, S, t zamanda mükemmel ve âlim ise ve t zamanda A'yı yapmaya-

cağını hem bilir hem de bilmez.⁸ Oysa İsa sınıandığından, özsel olarak ne mükemmel ne de âlimdir. Aynı şekilde, ilahî olmayan bir kişiliği de vardır. İlahi olmayan bu kişiliği de, O'nun sahip olduğu sadece tek kişilik olabilir ya da olmayabilir. Ama eğer ilahî olmayan bir kişiliği var ise, bu durumda şu iki durum söz konusu olmayacaktır: (i) İsa'nın sadece bir kişiliği vardır ile (ii) İsa'nın varlık öncesi Söz ile özdeş olan bir kişiliği vardır.

Söz konusu itiraz, kişiliğin ilahî olduğunun, daha sonra da kişiliğin özsel olarak âlim olduğunun inkarı ile giderilebilir. Belki de, kişiliğin ilahiliğinde özsel olan şey âlim oluş değildir. Aksine kişiliğin enkarnasyonunda korunabilen özsel bir niteliktir. Belki de Teslisin şahısları üç farklı kişiliktir. Bu durumda, varlık öncesi Söz, enkarnasyonu sırasında sahip olduğu âlimliği kaybederken, bu özsel niteliğe sahip olmayı sürdürerek kendi doğasını korur; veya eğer Tanrı'nın bir yaşam boyutunda Teslisin her bir şahsı birer Tanrı ise, bu durumda Tanrı, herhangi bir yaşam boyutunda tam anlamıyla âlim değildir.

Bir Hristiyanın İsa hakkındaki üç boyutlu doktrini reddetmesi neden sorunlu olsun? Doktrini reddetmek, doktrinin en az bir boyutunu reddetmektir. Bu da (iii) önermesi olup, İncil'de tasvir edilen Baba ile İsa arasındaki ilişki, birinin kendisi ile olan ilişkisi değildir, aksine bir kişiliğin bir diğer kişilik ile olan ilişkisidir. En azından bunu reddetmek çok zordur. İncil'de İsa'yı Baba'yı seven, Baba'ya itaat eden olarak gösteren birçok pasaj vardır. Bu pasajlar dikkate alındığında, söz konusu ilişki, bir kişiliğin kendisi ile değil, bir başkasıyla olan ilişkisi şeklinde bir ilişki tasvir edilmiş olur. Mesela, Luka 10, 21-22:

O anda İsa, Kutsal Ruh'un etkisiyle coşarak şöyle dedi: Baba, yerin ve göğün Rabbi. Bu gerçekleri bilge ve akıllı kişilerden gizleyip küçük çocuklara açtığın için sana şükrederim. Evet Baba, senin isteğin buydu. Babam her şeyi bana teslim etti. Oğul'un kim olduğunu Baba'dan başka kimse bilmez. Baba'nın kim olduğunu da Oğul'dan ve Oğul'un O'nu tanıtmak istediği kişilerden başkası bilmez.

Veya

Yuhanna 17, 1-2: “İsa bunları söyledikten sonra, gözlerini gökyüzüne kaldırıp şöyle dedi: “Baba, saat geldi. Oğlun’u yücelt ki, Oğul da seni yüceltsin. Çünkü sen O’na bütün insanlık üzerinde yetki verdin. Öyle ki, O’na verdiklerinin hepsine sonsuz yaşam versin.”⁹

Şimdi şu önermeleri düşünelim: (i) İsa’nın sadece bir kişiliği vardır, (ii) İsa’nın, varlık öncesi Söz ile özdeş olan bir kişiliği vardır. Ya her ikisi doğrudur, daha sonra (iii) önerme verilip, İsa hakkındaki üç boyutlu doktrinin tamamı doğru olur; veyahut, (i) ya da (ii) önermelerinden biri yanlıştır. Farz et ki, ikincisi yanlış olsun. Daha sonra, muhtemelen İsa’nın en azından ilahî olmayan bir kişiliği vardır, muhtemelen İsa’nın sadece bir kişiliği vardır ve ilahî değildir ya da İsa’nın biri ilahî biri de ilahî olmayan olmak üzere iki kişiliği vardır. Bu tür bir argüman, (i) ve (ii) önermelerinin doğru olduğunu iddia etmektedir. Eğer, İsa’nın sadece ilahî olmayan bir kişiliği varsa, bu durumda Söz’ün İsa’nın hulu-lü olduğu iddiasının güçlü bir anlamı olmayacaktır. Bu durumda, İsa, sadece yalın anlamda Söz’ün enkarnasyonu olabilir. Yani, İsa’nun söz-leri ve fiilleri, ya Tanrı’nın ne düşündüğü ve irade ettiğini, ya Söz’ün ne düşündüğü ve irade ettiğini, ya da Tanrı’nın Söz olduğu bir yaşam boyutunda ne düşündüğünü ve irade ettiğini açığa çıkarması, ifşa etmesi ve örneklemesi olabilir. Belki de kişilik, güç, mahiyetten oluşan üçlemenin, diğer üyelerle olan nedensel ilişkisiyle Söz’e mevcudiyet kazandıran üyesinin, düşündüğü ve irade ettiği şeydir.¹⁰ Şimdi de, İsa’nın biri ilahî olan, diğeri ilahî olmayan iki kişiliğinin olduğunu varsayalım. Bunu da Nasturilik takip eder. Bu durumda argüman sonuçsuz kalmaktadır. Nasturilik’in, İsa’nın bir ilahî bir diğeri de ilahî olmayan iki kişiliğe sahip olduğu önermesinden hareket ettiği görüşü yeteri kadar açık değildir. Aynı şekilde, önermenin, “*bir Prosopon ve bir Hypostasis*”^{*}in

* **Prosopon:** Aslı Grekçe bir terim olup yüz ve görünüş anlamına gelir. Daha sonra Teslis bağlamında şahıs anlamında kullanılmıştır. Prosopon, daha çok “bireyin kendini açığa çıkarması” olarak anlaşılmıştır.

Hypostasis: Aslı Grekçe bir terim olup Teslis bağlamında şahıs anlamında kullanılmıştır. Her iki kavram Hristiyan teolojisinde birbirine yakın anlamlarda kullanılmıştır. Prosopon, hypostasis’in görünüş formu anlamında kullanılmıştır. Teslis bağlamında özellikle İsa’nın tabiatını tanımlamak için dördüncü yüzyıldan yedinci yüzyıla kadarki tartışmalarda anahtar rol görevi oynamışlardır. (çevirenin notu)

varlığı ile uyumlu olmadığı da yeteri kadar açık değildir. İsa'nın insani doğasının bir kişilik olduğunu ve Duns Scotus'un da ifade ettiği üzere, sadece bağımsız olma niteliğine sahip olması durumunda, İsa'nın doğası bir şahıs olması mümkündür. İsa'nın insani doğası, Söz olduğunun varsayılması nedeniyle menfi sıfatlardan aridir.¹¹

(i) ve (ii) önermelerinin doğruluğu için daha iyi bir argüman bulunmaktadır. Daha önce ifade edildiği üzere, (i) veya (ii) önermelerinden birinin yanlış olması durumunda ya İsa'nın sadece ilahî olmayan kişiliği vardır ya da İsa'nın biri ilahî olan, diğeri ilahî olmayan iki kişiliği vardır. Bu durumda, (i) veya (ii) önermelerinden birinin yanlışlığı, kaçınılmaz ve öngörülemeyen sonuçları olan, İsa'nın acı çekme ve kanlı ölümü doğrultusunda ifade edilen misyonu, ilahî metanet ve insani durum ile nasıl uyumlu olabilir? Eğer (i) ve (ii) önermelerinin ifade ettiği gibi, İsa'nın yalnız ve tek bir kişiliği hulul öncesi olan Söz ile özdeş ise veya İsa, Tanrı'nın bir yaşam boyutunda Tanrı ile özdeş ise, bu durumda, tamamen ilahî kişilik kanlı ve ızdıraplı ölüme dayanmış olur. Bu da ilahî dayanıklılığın mükemmel bir ifadesi olacaktır. Izdıraplı ve kanlı ölüm, tamamen ya da kısmen, özellikle seçilmiş ya da yaratılmış ilahî olmayan kişilik tarafından çekilmesi durumunda, İsa'nın ifade edilen misyonu, ilahî metanet ve insani durum ile uyumlu olmayacaktır. Bu da (i) veya (ii) önermelerinin yanlış olması durumunda şeylerin nasıl olmuş olabileceğini göstermektedir.

Buradaki düşünce, tam olarak acı çekmeyi diğerine aktarmaktansa birinin tek başına acı çekmesinin her zaman daha iyi olacağı değildir. Aksine buradaki düşünce, tam olarak Swinburne'un ifade ettiği gibi "Eğer komutanın kendisi bombanın üzerine atlayıp diğer erlerin hayatlarını kurtarması mümkün iken, ere bombanın üzerine atlamayı emretmesine (hatta izin vermesine) hakkı yoktur." değildir.¹² Tüm bunlardan sonra, daha önemli olan bir faydayı gerçekleştirmek için, kendisi olmadan söz konusu iyinin gerçekleşmesi mümkün olmayan acı çekmeyi, bir diğerine aktarmak tamamen imkansız değildir. Bundan dolayı, acı çekmeyi aktarmak için bir takım fedakarlıkların olması da tamamen imkansız değildir. Buradaki düşünce daha çok, Hristiyanların sıkça söyledikleri gibi, insanlığın acı çekmesinin, bizim anlayamadığımız bir şekilde daha önemli büyük bir

fayda için zorunlu oluşudur. Halen acı çekmenin gerekliliğinin anlaşılmasından dolayı, sadece bir defa da olsa, benzer acıya ilahî kişilik katılınca, bu, insani mahiyetteki ilahî dayanıklılığın ifadesi olacaktır.

Eğer İsa'nın biri tamamen ilahî olan, bir diğeri de ilahî olmayan iki kişiliği olması durumunda bu doğru olur. Söz konusu bu kişilikler, ilahî olmayan kişiliğin çektiği tüm acı aynı şekilde ilahî kişilik tarafından çekilmesiyle yakından ilişkili olabilir. İlahî kişilik tarafından tecrübe edilen bazı şeylerin mahiyeti niceliksel olarak bile, ilahî olmayan kişiliğin tecrübe etmiş olduğu şeylerin bir kısmı ya da tamamıyla özdeş olmayabilir mi? Olmayabilir. Ama eğer acı çekmeye sadece ilahî olan kişilik tarafından dayanılmış ve ilahî olmayan insani kişilik ile paylaşılmamış olsaydı, dayanıklılığın açıklanması daha yalın ve basit olacaktı. Bu, (i) ve (ii)'nin aynı anda doğru olmasıyla mümkündür.

Yahudi Monoteizmi

Bir Hristiyan, hem İsa hakkındaki üç boyutlu doktrini hem de Yahudi monoteizminin vahyedildiği şeklindeki doktrini kabul ettiği takdirde tutarsızlığa düşecektir. Eğer vahyedildiği kabul edilirse, Yahudi monoteizmi doğru olur. Monoteizme göre sadece tek bir ilahî kişilik vardır. Oysa üç boyutlu doktrine göre birden fazla ilahî kişilik vardır. Yukarıda, üç boyutlu doktrinin reddinin bir Hristiyan için nasıl sorunlu sonuçları doğuracağını gösterdim. Bir Hristiyan için, üç boyutlu doktrini muhafaza etmek adına Yahudi doktrininin reddi ne tür sorunlu sonuçlara neden olacaktır?

Tasavvur edebileceğin bu tür bir sorun, şartırcı derecede büyüktür. Tanrı, Yahudilere monoteizmi vahyetmemiş olsa bile, en azından onlara bunu öğretmiştir ya da buna inanmaları konusunda onları yönlendirmiştir. Yahudi monoteizme ilişkin doktrinin kendisi ya doğrudur ya da yanlıştır. Monoteizme ilişkin doktrin doğruysa, bu durumda İsa hakkındaki üç boyutlu doktrin yanlış olacaktır. Eğer monoteizme ilişkin doktrin yanlışsa, bu durumda da Tanrı Yahudileri aldatmış olacaktır. Bu bağlamdaki bir düşünceye, son zamanlarda Dale Tuggy tarafından yazılmış başarılı bir makalede destek bulmak mümkündür. Yazar söz konusu çalışmasında

Sosyal Teslisi ele almıştır. Tuggy, Sosyal Teslis anlayışının doğru olması durumunda Tanrı'nın aldatıcı olacağını belirtir. Tevrat, Yeşeya, Hezeikel, Mezmurlar ve Eski Ahit'in diğer kitapları, "Tanrı/Kral/Yahwe'nin (İbrahim'in, Davud'un, peygamberlerin ve diğerlerinin Tanrısı) kendisini vahyettiğine ilişkin birçok pasaj içermektedirler."¹³ Oysa Sosyal Teslis anlayışına göre, Tanrı tek bir ilahî kişilik değildir. Aksine Tanrı, "üç farklı ilahî kişiliğin birleşimi" olup niteliksel olarak aynı, niceliksel olarak farklı olandır.¹⁴ Tuggy, Tanrı'nın bu tür bir birleşim olarak kabul edildiği böyle bir durumu, uzun bir zaman boyunca genç yetim bir kıza sevgilerini ifade ederek, onu babası oldukları konusunda kandıran, ama daha sonra kendilerini üç kişi olarak sunan bir grup erkeğin durumuna benzetir.. Aynı şekilde eğer Sosyal Teslis anlayışı doğru kabul edilirse, Yeni Ahit de Tanrı'nın aldattığına dair bir delil olacaktır: "Tüm Yeni Ahit yazarları (onlara göre İsa'nın kendisi de), Tanrı ve Baba'yı niceliksel olarak aynı düşünmektedir."¹⁵ Eğer Sosyal Teslis anlayışı doğruysa ve havarilerin öğretileri ilahî olarak vahyedilmiş ise, bu durumda en azından Baba, Oğul ya da Kutsal Ruh'tan biri, John, Paul ya da Peter'ı (İsa Mesih'i eklemeye cesaret edelim mi?) Tanrı'yı Baba ile özdeşleştirmesi için yönlendirmiştir.¹⁶ Her ne kadar İsa hakkındaki üç boyutlu doktrin Sosyal Teslis anlayışının varlığını gerektirmese de, Tuggy'nin argümanının doğru olması durumunda, İsa hakkındaki üç boyutlu doktrin ile varlığı uyumlu olan Teslis üyelerinden herhangi biri tarafından Yahudiler aldatılmış olur. Zira Yahudi monoteizmi sadece tek bir ilahî kişiliğin varlığını gerektirirken, üç boyutlu doktrin, hem Baba hem de Söz'ün birer kişilik olmalarını gerektirmektedir.

Bana göre Tuggy'nin yapmadığı bir ayırımın yapılması gerekmektedir. Kişiliğin kendisini vahyetmesi ile vahiy arasında ya da öğretiyi yani kişiliğin kendisi hakkındaki doktrini arasında bir ayırım yapılmalıdır. Yahudilere monoteizmin vahyedildiğini reddeden bir Hristiyan, Yahudilere vahyedildiğini inkar etmek yerine ilahî bir kişiliğin kendisini Yahudilere vahyettiğini kabul edebilir. Mesela, söz konusu bu kişiliğin Teslis'in ilk şahsı olan Baba olduğunu söyleyebilir. Baba, resule görünerek Yahudilere sadece kendisine ibadet edilmesini emretmiş olabilir. Onları, kendisi tarafından seçilmiş halkı olarak atamış, onlarla ahit yap-

mış ve onlar tarafından Tanrı, Yahweh veya Kral olarak adlandırılmıştır.¹⁷ Baba'nın kendisini vahyetmesinin bir sonucu olarak, Yahudiler sadece tek bir ilahî kişiliğin olduğuna inanmış olabilir. Oysa ne Baba'nın kendisi ne de Teslis, monoteistik doktrini Yahudilere vahyetmiş ne de bu doktrini onlara öğretmiştir. Hulul ile, ikinci ilahî kişilik, daha sonra da üçüncü ilahî kişilik kendini vahyetmiştir. Sadece ikinci olarak gerçekleşen vahiy, vahyedilmiş Teslis'in doğru doktrinidir.

Her ne kadar bir hikaye ile desteklense de, "Bir Hristiyan Tanrı'nın Yahudileri aldattığını söylemeksizin Yahudi monoteizmini reddedemez" şeklinde bir itiraz yapılabilir. Eğer Yahudiler, Baba'nın kendisini vahyetmesinin bir sonucu olarak monoteizme inanmışlarsa, açık bir şekilde Baba, onların bu şekilde inanmalarına müsaade etmiştir. Birilerinin yanlış bir şeye inanmaları için onları yönlendirmek, onları aldatmaktır. Bir Hristiyan bu tür bir iddiaya, birini aldatmak ile, bir şey yapıp, yapılan şeyin sonucu olarak birinin yanlış bir şeye inanmasını engellememenin farklı şeyler olduğu şeklinde itiraz edebilir. Birini aldatmak, onu inandırmak amacıyla yanlış olduğunu bildiğin bir şeyi ona söylemektir. Bir Hristiyan, Yahudi monoteizminin yanlış ve Baba kendisini vahyetmeksizin Yahudilerin monoteizmi kabul edecek duruma gelmeyeceklerini kabul etmesine rağmen, Baba'nın Yahudileri aldatmadığını söyleyebilir. Aksine Baba, onların yanlış olan bir şeye inanmalarına müsaade etmiştir. Hululün gerçekleştiği zamana kadar, Yahudilerin ilkel politeizmin süper insansı tanrularına ve tanrıçalarına inanmalarına müsaade edilmişti. Hulul ile birlikte, kendini onlara vahyederek, ilahî kişiliğe ibadet etmelerini sağlama zamanı gelmişti artık.

Tutarlılığı muhafaza etmek için, bir Hristiyan ya İsa hakkındaki üç boyutlu doktrini ya da Yahudi monoteizminin vahyedildiği şeklindeki doktrini reddetmek zorundadır. İfade ettiğim üzere ilkini reddetmenin sorunlu sonuçları vardır, Ama bir Hristiyanın, ikincisini reddetmesi görüldüğünden daha sorunsuz olacaktır. İlahi aldatmaya inanmaksızın ya da Yahudilerin vahye muhatap olduğunu reddetmeksizin ikinci doktrinin reddedilebilmesi mümkün görünmektedir.¹⁸

Notlar:

1. Richard Swinburne, her şahsın farklı birer birey olduğu ve Tanrı'nın da bu şahısların birleşiminin birliği olduğuna ilişkin bir Teslis teorisi geliştirmiştir. Söz konusu bu teorinin de Athanasian'ın öğretisi ve Dördüncü Lateran Konsili ile uyumlu olduğunu belirtir. Bkz: 8. *The Christian God* eserinin 8. Bölümü, (Oxford: Clarendon Pres, 1994). Swinburne'in teorisi K. J. Clark "trinity or tritheism", *Religious Studies*, 32 (1996), 463-476 adlı makalesinde; P. Van Inwagen, "Trinity", E. Craig (ed.) *Routledge Encyclopedia of Philosophy* içinde (London: Routledge, 1998-2003); B. Leftow, "Anti-social Trinitarianism" S. Davis. ve diğerleri (eds.) içinde *The Trinity* (Oxford: Oxford University Press, 1999), 203-249 tarafından ortodoks türü standartlarla reddedilmiş veya teoriye şüpheye yaklaşılmıştır. Eleştirileri, üç şahsın birbirinden farklı kişilikler olduğu ve Tanrı'nın bu şahısların birleşiminin birliği olduğu şeklindeki herhangi bir Teslis teorisine uygulanabilir. Bununla birlikte, bazı Hristiyanlar bu tür Ortodoks kriterlerini kabul etmezler. Doğu Ortodoksluk ne Athanasian'ın öğretisini ne de Dördüncü Lateran Konsili'ni kabul eder.
2. Christopher Williams, şahısların bilinçli bireyler ve Tanrı'nın da şahısların müşterek sevgisi olduğu şeklinde bir Teslis teorisi geliştirmiştir. Onun A. Pedgett (ed.) *Reason and Christian Religion* (Oxford: Clarendon Press, 1994) adlı eserindeki, "Ne şahısları karıştırmak ne de cevheri bölmek" bölümüne bakınız. Her bir şahsın ayrı bir bilinçli birey olduğu ve Tanrı'nın tüm Teslisin şahıslarının kendisi olduğu şeklindeki doktrin C. Plantinga kadar R. Swinburne tarafından da savunulmuştur. Bkz: Plantinga'nın "Social Trinity and tritheism" içinde C. Plantinga and R. Feenstra (eds.) *Trinity Incarnation and Atonement* (Notre Dame IN: University of Notre Dame Press, 1989). Tanrı'nın ortak bir doğa olduğu şeklindeki doktrin Patristik versiyonları, Plantinga'nın ve W. Alston'un "Substance and the Trinity", içinde Davis ve diğerleri *The Trinity*, 179-201 makalesinde ele alınmıştır. Şahısların Tanrı'yı oluşturduğu doktrini J. Brower ve M. Rea tarafından "Material Constitution and the Trinity", *Faith and Philosophy*, yakında basılacak. Tıpkı her ne kadar özdeş olmasalar da, aynı maddeden yapılmış olan heykel yada aynı anda var olan bakır parçaları, aynı maddeden yapıldıkları için niceliksel olarak tek olarak sayılırlarsa, aynı şekilde Teslisin birbirinden farklı olan üç şahsı da, maddi olmayan aynı maddeden veya ilahî mahiyetten yapıldıkları için tek Tanrı olarak kabul edilir. Bununla birlikte Brower ve Rea, ne Teslisin şahıslarının kişilikler olduklarından ne de eş zamanlı olarak var olan ama niceliksel olarak aynı olup özdeş olmayan kişiler oldukları şeklinde herhangi bir şeyden bahsetmemektedirler. Teslisteki bölünme önerisi, P. Forrest tarafından "Divine fission: a new way of modernizing social Trinitarianism", *Religious Studies*, 34 (1998), 281-297; beynin-eşit bölümü

analojisi de T. Merricks, "Split brains and the Godhead", içinde T. Crisp, M. Davidson and D. vanderLaan (eds.) *Knowledge and Reality: Essays in Honor of Alvin Plantinga* (Dodrecht: Reidel, yakında basılacak) adlı makalesinde önerilmiştir.

3. Yalnız olan varlık sevmez ve ilahî sevgi zati olan bir sevgi olsa bile, her bir şahsın farklı olduğu ve sevgi olan ilahî kişilik şeklindeki Teslis teorisine bir zorluk teşkil etmemektedir. Üç ilahî şahıs, kendileri dışında kimseyi yaratmadan da var olabilirler. Bu tür bir durumda bile, her bir şahıs halen diğerlerini sevebilir. Peter Geach, Mc Taggart'ı takip ederek, yalnız olan şahsın seveyeceğine inanmakta ve bağımsız olan diğerlerinin farkında olmayan bir şahsın kavranabilirliği konusunda da şüphe etmektedir. Geach, "şahıs" ifadesinden "rasyonel doğanın bireysel bir cevheri"ni anlar. Ayrıca Geach, "şahıs" ın kullanımı ile Teslis doktrinindeki şahsın kullanımı arasında herhangi bir belirsizliğin olmadığını düşünmektedir. Bunun da onu, Yahudi monoteizmi ile uyumlu olmayan Teslis teorisine götürdüğü görülmektedir. Teslis doktrinini Yahudi monoteizmi ile ilişkisinin nasıl olduğu sorusu ile ilgili olarak da Geach, "Ortodoks Hristiyanlar için -birinin diğerlerinin farkında olması ve yalnız olanın sevebilme ihtimali- problem teşkil etmemektedir. Sadece Monarşizmin bazı formlarına düşenler, "Adonai elohenu, Adonai echad" ifadesini geleneksel okuyan Rabbani Yahudiler ve Müslümanlar için bir problem teşkil etmektedir. Kilise konsüllerinin eski dillerinde, üç şahsın her biri diğer ikisinden farklıdır: alius, "diğer şey", "başka şey" anlamındaki aliud değil de. Üç şahsın yaşamları da, ezeli müşterek sevgiden başka bir şey değildir", P. Geach, *The Vitues* (Cambridge: Cambridge University Press, 1977), 75. Geach'in söylemediği şey, Shema'nın nasıl okunması gerektiğidir.
4. Leftow'un teorisi, , başka bir yerde açıkça ifade ettiği üzere, Hristiyan monoteizmine katkıda bulunmak için tasarlanmıştır, "bir Yahudi monoteistik olarak kabul edilebilir"; Leftow, "Anti-social Trinitarianism", 235-236.
5. Brian Leftow, "A Latin Trinity", *Faith and Philosophy*, 21 (2004), 304-333.
6. *On the Holly Trinity*, A. W. Haddan (trç) ed. and revised by W. Shedd (Grand Rapids MI: Eerdmans, 1976), 133. St Augustine, "hafıza, anlama, irade" olmak üzere kuvvelerin üçlemesinde farklı bir imaj görmüştür, (a. g. e., 142).
7. bkz: P. Simons, "Meaning and Language", içinde B. Smith and D. W. Smith (eds.) *The Cambridge Companion to Husserl* (Cambridge University Press, 1995), 106-118.
8. Karşılaştır, T. Bartel, "Why the phislophical of the Chalcedonian Christology have not gone away", *The Hytroph Journal*, 46 (1995), 154-155: "Eğer İsa özsöl olarak hem günahsız hem de âlim ise O'nun bizim sınanmamız gibi sınanabildiğini düşünmek zordur. Zira, ne zaman ahlaki olarak yanlış olan bir şeyi yapmaya kalktığımızda doğru bir şekilde, iyi olanı seçeceğimizi bilmiyoruz. Bundan dolayı, Hristiyan

kurtuluş doktrinin, kesin bir şekilde bilmeksizin, İsa'nın özsel olarak iyi olduğunu söylememizi gerektirdiği görünmektedir." Diğer bir ifade ile, eğer İsa özsel olarak hem günahsız hem de âlim olmasına rağmen sınıandıysa, bu durumda İsa aynı anda önermenin hem doğru hem de yanlış olduğunu bilecektir. Fakat Bartel, "İsa özsel olarak hem günahsız hem de âlim olmasına rağmen sınıandıysa bu durumda O, aynı anda hem önermeye inanacaktır hem de inanmayacaktır." şeklinde daha farklı bir iddiaya kayar.

9. İnanılması güç bir şekilde (iii) Leftow tarafından reddedilmiştir: O, Yahudi monoteizmi ile uyumlu olan Teslisin tek-kişilik teorisini savunmaktadır.. İsa'nın Baba ile olan ilişkisinin ilahî olmayan kişilik ile ilahî kişilik arasındaki ilişki olduğunu kabul etmediğini farz ediyorum. Yahya 17'deki pasajda Oğul'un Baba'ya dua etmesi, Leftow'a göre tekrarlanan zaman yolculuğundaki zaman seyyahı Jane'in, aslında kendisi olan yanındaki kıza espiri yapması gibidir; Brian Leftow, "A Latin Trinity", n.68.
10. Karşılaştır, H. Küng Credo (London: SCM Press, 1993), 61: "Yahudi İsa tarihi metinlerinde, "enkarnasyon"un Yunan kavramsal modu bir şekilde saklanmış olmalı... İnsan olmak, şahısta Tanrı'nın kelamı, iradesi ve sevgisi insani forma bürünmüş anlamına gelmektedir. Tüm konuşmalarında, öğretilerinde, fiillerinde, kaderinde ve tüm kişiliğinde, insan olan İsa, Tanrı'nın bir benzeri (ikinci bir Tanrı) olarak hareket etmemiştir. Aksine, İsa, tek olan Tanrı'nın iradesini ve kelamını vahyetmiş, bildirmiş ve açığa çıkarmıştır. Hatta Yahudi metinlerinde bile, şahitlere, kelama, davranışlara, öğretilere, yaşama, varlığa ve fiillere göre ondaki kişiliğin, Tanrı'nın kelamı, iradesi, görüntüsü ve Tanrı'nın Oğul'unun insani formu olması ile tamamen uyumlu olduğu şeklinde yorumlanabilir."
11. bkz: R. Cross, *Duns Scotus* (Oxford and New York: Oxford University Press, 1999), 117-121; R. Cross, *The Metaphysics of the Incarnation: Thomas Aquinas to Duns Scotus* (Oxford: Clarendon Press, 2002), 15. Bölüm. Cross, doğanın "bilincin merkezi" olması gerektiğini önerir. Zira "İncil, İsa'yı bilgisiz ve hatalı olarak tasvir etmiştir." Bundan dolayı biz, "bilgiden yoksun olduğumuz için bir özneye ihtiyaç duymaktayız". Teslisin ikinci şahsı özsel olarak âlim olduğundan, söz konusu bu özne Teslisin ikinci şahsı olamaz; *Metaphysics*, 315.
12. R. Swinburne, *The Resurrection of God Incarnate* (Oxford: Clarendon Press, 2003), 43.
13. D. Tuggy, "Divine deception, identity and Social Trinitarianism", *Religious Studies*, 40 (2004), 273.
14. a. g. e., 269.
15. a. g. e., 275.

16. a. g. e., 279.
17. Bir Hristiyan, Sosyal teslis teorisini kabul etse bile, birden fazla ilahî kişiliğin kendini Yahudilere vahyetmediğini kabul etmelidir. Tuggy'nin yetim analojisinde ileri sürdüğü üzere, Sosyal Teslis anlayışının doğru olması durumunda, İsa'nın doğumundan önce, üç ilahî kişiliğin her biri farklı zamanlarda kendini Yahudilere vahyetmiş olur. Ama ilahî kişiliklerin kendilerini defalarca vahyetmesi gereksiz görünmektedir.
18. Richard Swinburne, Michael Rea, David Oldenberg ve makalenin bir önceki versiyonu ile ilgili yorum yapan isimsiz dergi hakemlerine teşekkür ederim.